
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A KISVÁROS MÍTOSZA

Brasnyó István: *Hószáv*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981.

Kissé pezsdülékenyebb, ráfigyelőbb szellemi élet mellett Brasnyó István *Família* című regénye „botrányköve” lehetett volna a jugoszláviai magyar irodalomnak. Kritikaírásunkban, nyilvános vitáinkban több nagybetűs, felkiáltójeles címet, dörgedelmet és újjongást érdemelt volna meg ez a regény, hiszen:

1. A mű teljesen új, egyedi és egyéni lehetőségeit vetette fel a prózaírásnak, noha talán nem teljesen előzmény nélkülit, de a mi irodalmunkban lényegében azt.

2. Kritikaírásunk nagyszerű anyagot nyert általa a teljes fegyverzetben való kivonuláshoz.

Többet érdemelt volna a félénk, sorok között kimondott megállapításoknál, hogy valami új, életképes, értékes alkotás a mű. Nem lett belőle „botránykő”, hiszen a bírálók, ill. elbírálók lényegében elfogadták a regényt, némelyikük kockáztatta csupán meg az olyan véleményt, hogy (összefoglalva) a *Família* csodálatos stílussal megírt olvashatatlan(ul) unalmas, semmitmondóan ráérős, redundáns) szövegeket (is) tartalmaz. Azt azonban nem ártott volna bátorsággal kimondani, hogy a szóban forgó Brasnyó-regény mérföldköve a jugoszláviai magyar irodalomnak (az indoklásokat lásd Bányai János, Juhász Erzsébet, Vajda Gábor és Varga Zoltán értő elemzéseiben), s különösen az, amikor már szinte két évtizede ennek az irodalomnak a tiszteletéről folynak a viták (új költészetünk jó része csupán a papír kínzását célozza, prózaírásunk a múlt eredményeit és erényeit kamatoztatja), s mindenki valami frissest, borzasztóan közelit, de mégis idegent vár egyben. Amikor egy olyan mű születik, amit illene méltó helyre tenni — s ezt minden szemforgatás nélkül megtehetnénk —, higgadtan, módszeresen szedjük ízeire, megoldjuk, mint egy matematika- vagy fizikaképletet, irodalomtudományi reagenseinkkel kimutatjuk savát-borsát, de közben talán elsiklunk egy jelentős felfedezés mellett. Így a *Família* is több foglalkozást, nagyobb érdeklődést s, mondjuk ki bátran, több éljenést kívánt, érdemelt volna.

A kritikus tartózkodás inkább jogos a második, jórészt hasonló kötet

esetében, mint amilyen a *Hósáv* (is.). Ilyenkor már nem a műfaji sajátosságok vizsgálata az elsődleges feladat, hanem annak eldöntése, hogy mennyiben tudott megújulni a szerző a prózaepikai forma ismétlésében, ismétlésről van-e egyáltalán szó, vagy sajátos kifejezőmódról, avagy technikáról. Adott esetünkben elsődleges feladat annak a kérdésnek eldöntése, hogy nem mellékkönyve-e a *Hósáv* a *Familiának*, azaz állíthatjuk-e, hogy új, szuverén alkotás ez a kisregény.

Brasnyó újabb példázatával, amely „a világról szól, amely már a tulajdon csontjait is lerágtá”, ismét hátat fordít a világnak, a mának, elfordul a jelenkor valóságától, hogy ezt az elrugaszzkodást *szánakozva* tehesse meg, s lehetőleg hangulatokból és otromba figurákból megtegyemhesse a maga (vagy a *Família*beli kisváros) rút világát, ami valóságosságánál fogva eredendően pusztulásra van ítéve.

Mert hát a *Hósávnak* is a kisváros a „hőse”, sajátos filozófiájával, etikájával, moráljával, érték- és szokásrendszerével, magatartásformájával, amit önmaga termel ki, egyben megteremtve saját mítoszáit is, azaz a „regényhős” a Kisváros mítosza. A *Hósáv* talán *tételesebb* megfogalmazása az említett kisvárosi mítosznak, hiszen azt egy álmitológia alak jeleníti meg, benne koncentráldik és oldódik fel egyben, születésével és halálával pedig hatalmas és gyönyörű mitológiai kép bomlik ki (szinte valóban festői érzékletességgel). De ez a mítosz korántsem időtlen. Konkrét kort ölel fel, azt, amikor a kisvárosnak valóban volt mítosza, jellegzetes hangulata, nimbusza. Az egyetlen időbeli utalás a regényben Alexander Bernát és Ady Endre nevének említése, de ettől függetlenül is mintha Ladislav Fuks monarchikus időkbe idéző regényeiből léptek volna ki a *Hósáv* alakja, mint a *Változatok sötét húrja* cikornyáiban, díszességükben is komor, bomlásnak indult díszletei közé kerültünk volna.

A múltbafordulás, a jelenből mint ábrázolandó és-ábrázoló közegből való kilépés könnyen alkotói, sőt társadalmi körtünetnek is tekinthető, ha pl. nem történelmi regényről van szó, aminek köztudomásúan más esztétikai ismérvei és funkciói is vannak. Mivel a *Hósáv* nem történelmi regény, ez a kérdés most is felvetődhet. Ha azonban felfüggesztjük a hagyományos megállapításokat, nem azt az eredményt kapjuk-e, hogy éppen az a művészi lét, a művésziesség legfőbb meghatározója, hogy a kor történéseitől (s egyáltalán a *történeéstől*) függetlenül is tud olyan irodalmi alkotást létrehozni, ami az *értő* és mai olvasó számára esztétikai élvezetet jelent. Így hát, ha a *Hósáv* vagy a *Família* olvashatatlanak, érthetetlenek, értelmetlennek tűnik valakinek, nem a művekben van a hiba. Sokkal inkább az olvasó fel- és rákészségében vagy a hagyományok túl erős kondicionáltságában.

Persze nehéz olvasmány a *Hósáv*; huszonegy, egymással tágabb/lazább összefüggést mutató fejezet összessége, amelyre a rafinált kuszaság ellenére valamilyen epikai váz bordázatát mutatják: Szikofanta születését (a hal szeméből), életét és halálát (újboldi metamorfózisát), ismerkedését

a kisvárossal, azaz a kispolgári életformával, s öneszmélését, amikor rájön, hogy ő nem más, mint egyfajta kollektív lét és tudat, minden felleltésnek és bűnnek megtestesítője (noha már eredendően romlott volt), ami aztán pusztulását is okozza.

A kisregény egésze, valamint a fejezetek magukban is mellőzik a cselekményességet, téma helyett atmoszférával szolgálnak, szinte tárgyaltalan, de gyönyörű mondatokkal, szuggeráló szó- és hasonlatözönnel. A rövid fejezetek közötti határokat gyakran az összefüggéstelenségig tágítja a szerző, úgy tűnik, hogy *erőlteti* az összefüggéstelenség *illúzióját*, összefüggő cselekménylánc helyett a nyelvi kábulat lehetőségével kápráztatja el (szemfényvesztés!) az olvasót. Már a *Familiában* is a nyelv, a stílus, a hangulat jelentkezett regényszervező erőként (a cselekmény és a regényhős kárára). Brasnyó ezzel csillogtatta meg a költészet és a művés próza között villódzó írásművészetét. A *Hósávot* is *hangulattal* írja tele, amit mellékes dolgok segítségével teremt meg, s így nála mellékes dolgokból áll össze a világ (az ábrázolt és a regényvilág egyaránt).

Hatalmas nyelvi mutatvány a *Hósáv*, az exhibicionista nyelvkezelés mesteri példája. Csakhogy ez a nyelv felülkerekedik nemcsak a témán (Szikofanta Rezeda Kázmérosan melankolikus utazása — *a vörös postakocsi* helyett — a kispolgári életformákon keresztül), hanem a szerzőn is. Épp ezért a *Hósáv* epikai megtervezettsége — látszólag — kétségesnek tűnik, mert a cselekményt, a leírást/ábrázolást a nyelvi erő k lendítik tovább, gyakran igen tetszőlegesnek mondható irányba. A színekkel, hőfokokkal, a múltból visszamaradt nehéz illatokkal, misztikus képekkel, végtelen mondatokban történő atmoszférateremtés kiemelkedő/kirívó példája az első fejezet, amely egyetlen mondat hat oldalon keresztül. Ez az egyetlen mondat természetesen hatalmas asszociációs területet ölel fel. Már ebben a fejezetben érződik, hogy a forma (egymondatos fejezet) nem az asszociációs inger hatására jött létre, hanem a mesterkéltség és modorosság szándékának eredménye, de az is, hogy ez olyan szándék, amivel a szerző nem tud megbirkózni a továbbiak folyamán. Itt még alig egy-két helyen érezzük, hogy az írónak komoly erőfeszítésébe került, hogy a végtelen mondatot a kötőszó túloldalára lendítse. A további folytatás szinte képtelenség lenne, hiszen maga a gondolkodás sem végtelen, tagolatlan folyamat, az asszociáció még kevésbé. Az egymondatos fejezetek így nem is váltak rendszeres jelenséggé a *Hósávban*. A záró fejezet ilyen még (a kompozíció elvőbből kifolyólag), amely tömörebb, terjedelme is csak egyharmada az első fejezetnek. Itt a szöveg sokkal inkább indokolja az egymondatos formát, hiszen ez a fejezet egy tömör és kifejezésében intenzív kép, tulajdonképpen már *magyarázat*, hiszen a regény a huszadik fejezettel is befejezett. Ebben a részben Brasnyó stílusa kevésbé fárasztó, de ugyanolyan varázslatos, mint az előző fejezetekben.

Már említettük, hogy Brasnyó István nem közöl helyre és időre vo-

natkoztható információkat; máskor utcaneveivel, berendezési tárgyainak leírásaival, enteriőrjeivel, vagy csak egyszerű szóhasználatával is a *Família* úgyszintén meghatározatlan idejére utal. Sajátos leírásmódszere segíti ebben; minél hosszadalmasabbak, körülményesebbek és részletesebbek a leírásai, annál távolabbi, ködösebb lesz az általuk felidézett részlet, ambiens, történet. Segíti még ebben a másik (tetten érhető) eljárása is, a vizionálás. Indokolt és szükséges is a látomásos ábrázolási mód, hiszen a kisregény nem más, mint egy kinagyított látomás. A mítoszteremtés, azaz a szerzői szándék és a választott forma követeli meg tehát a vizionálást. Ebben a vízióban természetesen emberi lények is megjelennek, cselekednek, noha kevés szó esik róluk, s talán nem is érdemtelenül, hiszen hullabúzó, hippokratészi arcú emberek ezek, külsejük és viselkedésük uniformizálódott, többnyire személytelenek, dorbézolásuk is — a szerző nyelvi bravúrjainak köszönhetően — néma haláltáncnak tűnik, utolsó vacsorának, miközben mozdulataik egyre nehézkesebbek, lassúbbak lesznek: beáll a hullamerevség. A megjelenő alakok egytől, egyig reményvesztett, desperált egyének, akik szinte csupán vegetatív idegrendszerükre hagyatkozva motorikus mozgásokat végeznek, élet-, de nem regénybeli mozgásokat. Valami módon bűnösök mind — sugallja Brasnyó István kisregénye olyan szuggesztív módon, hogy hinnünk kell neki, hiszen a dorbézolás is a résztvevők saját halotti torává tudta fagyasztani. Bűnösök és szájalmasak, feslettek és menthetetlenek. Nem is nosztalgia keltette életre őket, hanem a nagyszerű írói fantázia, hogy művészetén keresztül ítélkezhesék felettük. Az írói fantázia megszüntette őket mint hősokeket, degradálta hagyományos pozíciójukat (s velük együtt megszüntette a regényhős integritását is), s megteremtette a maga hőseit, a mitológiát (álmitológiát), Szikofantát, aki ugyanannak a folyamatnak az eredménye, amit Bányai János kimutatott *Família*-elemzésében, ami nem más, mint a klasszikus regényhős integritásának széttördelése (így törik a tükör cserepeire) és a magatartásformák, hangulati elemek hőssé avatása.

A *Hóság* sokkal több nyelvi mutatóványánál, és sokkal több mesterien megépített példázatnál, erőnyeit mindkét szinten (jelentés és ábrázolás) kimutathatjuk, élvezhetjük. Tömör kompozíciójú kisregény, amely tökéletesen fogja egybe a széttartó nyelvi erőket, s ez kétségtelenül az írói szemlélet és szándék megállapodottságát tükrözi. Legjobb érzésem szerint remekmű a *Hóság*, tökéletes szerkezetű nyelvi teljesítmény, aminek a ma olvasója számára kétségen kívül van mondanivalója. Hangulati, formai kapcsolata az előző regénnyel szerves és dialektikus, miszerint a *Família*ban született elbeszélői modor/eljárás újraértékelését, továbbfejlesztését láthatjuk a *Hóság*ban.

FEKETE J. József